

Gerakan Saffariyah sebagai Satu Revolusi Sosial dalam Zaman Abbasiyah

ISMAIL BAKAR

ABSTRACT

This article attempts to discuss the developments of Muslim world during the Abbasid Caliphate and to specifically examine the problems of anti-social as well as terrorism activity in Persia at the middle of the third century of the Hijra (ninth century Masihi). The activity which was projected by the kharijites had, one time, become a serious problem for the people of Persia, particularly to the Sajistanists, since their place became the centre for the terrorists. So, as the government failed to overcome this problem, the people then had to take the responsibility of defending the country by their own. One of the organisation which actively works for this cause was known as the "Saffarids" led by Yaaqub bin al-Laith. This group which is, firstly, appeared as the only social organisation had, later on, turned to be a strong political movement that was able, not only to subdue the kharijites, but also to overthrow the Tahirids, an autonomous government of Persia, and took over the administration of the province for nearly a half century; from 253H/876M to 298H/910M.

PENDAHULUAN

Kebanyakan ahli sejarah mengakui bahawa kerajaan Abbasiyah adalah merupakan sebuah kerajaan yang liberal dan lebih demokratik jika dibandingkan dengan kerajaan Bani Umayyah.¹ Meskipun ia tidak dapat disamakan dengan kerajaan Khulafa al-Rashidin (11-41H/632-661M), namun dalam banyak hal, kata Professor Hitti, ia berjaya merealisasikan beberapa ciri keislaman yang unggul seperti yang diutarakan oleh Islam.² Memang tidak dapat dinafikan, dalam beberapa perkara khususnya politik, terdapat tindakan-tindakan yang agak keras dilakukan oleh para khalifah Abbasiyah terhadap musuh-musuh politiknya,³ namun dalam konteks semasa, ianya mungkin boleh dianggap sebagai suatu yang perlu demi menjaga kesetabilan negara.

Memandangkan kerajaan Abbasiyah ini boleh bertahan hingga lima ratus tahun lamanya,⁴ maka dapat dikatakan bahawa kerajaan Abbasiyah adalah sebuah kerajaan yang fleksibel dan diterima oleh rakyat. Salah satu

ciri keanjalan yang terdapat dalam polisi kerajaan Abbasiyah ialah kesediaannya untuk mengagih sektor pentadbiran negara kepada golongan bukan Arab, seperti Parsi dan Turki.⁵ Selain daripada itu, kereelaan khalifah menyerahkan terus pentadbiran beberapa buah wilayah dalam empayar Islam untuk diperintah secara autonomi oleh kaum-kaum tertentu perlu juga diberi penilaian secara adil dan saksama.

Walau bagaimanapun, penyerahan mandat oleh khalifah kepada golongan tertentu ini, secara tidak langsung, telah menimbulkan masalah pula kepada kerajaan Abbasiyah. Ini berlaku bila wujudnya persaingan di antara umat Islam (yang terdiri dari berbagai kaum) bagi mendapatkan kuasa pentadbiran, sama ada dalam sektor *wizarah* di peringkat pusat mau pun kuasa autonomi bagi peringkat wilayah. Persaingan ini kadangkadang membawa kepada permusuhan dan peperangan yang tentunya akan menimbulkan berbagai-bagai masalah seperti ugama, politik dan sosial. Biasanya, ketiga-tiga komponen ini sentiasa berhubungkait di antara satu sama lain.

MASYARAKAT ISLAM DALAM ZAMAN ABBASIYAH

Campurtangan orang-orang Turki dalam pentadbiran Abbasiyah telah menimbulkan semacam kegelisahan di seluruh negara.⁶ Di Semenanjung Tanah Arab dan Sham,⁷ suasana dipenuhi dengan rensangan kempen anti kerajaan oleh golongan shiah yang menuduh khalifah sebagai pemerintah yang zalim. Di Parsi, keadaan menjadi lebih gawat kerana kehadiran golongan Turki ini telah melenyapkan kedudukan orang-orang Parsi dalam pentadbiran kerajaan.⁸ Oleh itu, tidak hairanlah kalau perasaan bencikan kerajaan ini lebih ketara di daerah Parsi dari daerah-daerah lain. Di Iraq, khususnya Baghdad dan Samara, sikap bencikan kerajaan ini agak berkurangan, kerana orang-orang bandar biasanya terlalu sibuk dengan urusan perniagaan mereka dan kurang peka dengan masalah politik. Sementara itu, di sana juga terdapat ramai pengawal keselamatan dan askar yang sentiasa mengawasi agar segala perkara yang tidak diinginkan tidak akan berlaku.⁹

Bagi daerah-daerah yang dari segi geografinya, terletak jauh daripada pusat pentadbiran kerajaan seperti Parsi, maka segala macam musibat boleh berlaku dengan mudah. Lebih-lebih lagi bila terdapat isu-isu sensitif yang boleh digunakan oleh orang-orang tertentu, bagi menaikkan tensyen rakyat untuk bangun menentang kerajaan. Oleh yang demikian, keadaan keselamatan di daerah-daerah yang terletak jauh daripada kerajaan pusat ini, bergantung sepenuhnya di atas kekuasaan gabenor yang memerintah di daerah itu.¹⁰ Jika gabenor itu kuat, maka keamanan akan terjamin. Tetapi sebaliknya jika gabenor lemah, maka keadaan akan menjadi kucar-

kacir. Dan ini barangkali suatu fenomena biasa dalam arena politik di zaman pertengahan Islam.

Dalam hubungan ini, kita dapati salah satu daerah yang terlibat dalam kegiatan anti kerajaan ialah daerah Sistan atau Sajistan,¹¹ iaitu satu daerah yang agak penting di Parsi. Dari segi geografi, Sajistan terletak di bahagian tenggara negeri Iran, khususnya di kawasan sempadan di antara Iran dan Afghanistan sekarang ini.¹² Sementara dari segi politiknya, ia berada di bawah jajahan takluk kerajaan Tahiriyyah,¹³ iaitu sebuah kerajaan autonomi (autonomous government) yang berpusat di Khurasan. Wilayah ini mula dianugerahkan taraf autonomi oleh khalifah al-Ma'mun,¹⁴ khalifah Abbasiyyah yang ketujuh (m. 218/833). Oleh yang demikian, kerajaan Tahiriyyah adalah merupakan penyokong kuat kepada kerajaan Abbasiyyah di Baghdad.¹⁵ Pada kebiasaannya, memang semua kerajaan yang diberi taraf autonomi akan sentiasa memberikan kerjasama dan membantu Baghdad – sama ada dalam soal ekonomi maupun politik.¹⁶

Hubungan baik di antara kerajaan pusat di Baghdad dengan kerajaan-kerajaan negeri (autonomous states) telah mula terjejas apabila al-Mu'tasim mengambil alih pentadbiran Abbasiyyah berikutan kewafatan al-Mu'mun. Ini ialah kerana khalifah al-Mu'tasim telah menukar sebahagian daripada polisi negara,¹⁷ khususnya yang melibatkan perkara-perkara berhubung dengan perjanjian di antara kerajaan pusat dan kerajaan negeri. Maka akibat daripada tindakan ini terdapat daerah-daerah yang bertaraf autonomi itu cuba melepaskan diri dari kerajaan pusat¹⁸ dengan menggunakan berbagai-bagai helah. Namun begitu, terdapat juga negeri-negeri yang masih akur dan taat kepada kerajaan pusat.

Kerajaan Tahiriyyah yang berpusat di Khurasan adalah merupakan

demikian, ia sudah tentu menghadapi masalah dalaman yang agak berat yang ditimbulkan oleh golongan-golongan yang berkecenderungan Abbasiyyah.

(seperti Quraish, Tamin, Shayban dan sebagainya), tetapi sebaliknya merupakan nama terbitan yang diambil daripada profesyon al-Laith (bapa Yaaqub) sebagai pengusaha atau tukang emas dan tembaga.²² Memandangkan nama ini begitu terkenal sejak dari awal lagi, maka kita yakin bahawa al-Saffar lebih menggambarkan suatu industri yang terkenal di daerah Sajistan dan menjadi identiti kepada keluarga Yaaqub. Oleh itu, besar kemungkinan bahawa pengikut-pengikut Yaaqub, pada mulanya adalah terdiri daripada pekerja-pekerja industri tersebut yang terpaksa berjuang bagi mempertahankan kepentingan mereka dari diganggu dan dirampas oleh golongan khawarij yang berkeliaran di kawasan mereka.

Sebagaimana yang telah disebut di atas, bahawa daerah Sajistan adalah merupakan kawasan kediaman komuniti khawarij yang terbesar di Parsi.²³ Mereka datang ke sini sejak dari zaman Umayyah lagi dan berjaya menguasai beberapa daerah seperti Kirman, Fars dan beberapa kawasan di bahagian timurnya.²⁴ Kehadiran golongan khawarij di wilayah Parsi ini bukanlah menjadi masalah kepada pemerintah atau gabenor di situ sahaja, bahkan membawa mala-petaka kepada seluruh penduduk Parsi amnya. Ini ialah disebabkan sikap khawarij yang menghalalkan semua tindakan ke atas orang-orang yang di luar dari kumpulan mereka.²⁵ Mereka mempercayai bahawa perbuatan merampas, menyamun dan membunuh musuh mereka atau orang yang melakukan dosa besar akan mendapat ganjaran di akhirat nanti.²⁶ Maka berdasarkan falsafah ini, golongan khawarij tidak segan-segan untuk melakukan segala kegiatan yang bercorak jinayah sosial walaupun ke atas orang-orang kampung yang miskin dan tidak pernah kenal siapa khalifah mereka.²⁷

Melihat kepada kegiatan anti sosial yang begitu hebat dilakukan oleh golongan khawarij di Sajistan, sedang kerajaan Tahiriyyah yang bertanggung jawab di Wilayah itu tidak mampu untuk menghadapinya dengan cara yang berkesan,²⁸ maka lahirlah inisiatif daripada kalangan rakyat sendiri untuk mempertahankan kehormatan dan harta-benda mereka daripada dirampas dan dinodai oleh kumpulan penjenayah tersebut. Berbagai-bagai pasukan ditubuhkan untuk tujuan ini, dan masing-masing bergerak mengawasi daerah mereka dari diserang oleh golongan khawarij. Pasukan-pasukan ini dikenali kemudiannya dengan panggilan *al-Muttawien* atau Sukarelawan.²⁹

Dua dari kumpulan sukarelawan yang dianggap paling cergas dalam perjuangan menentang penjenayah khawarij ialah; (A) Kumpulan yang dipimpin oleh Salleh b. al-Nadr al-Kinani,³⁰ dan (B) Kumpulan yang dipimpin oleh Yaaqub b. al-Laith al-Saffar.³¹ Kumpulan al-Kinani bergerak di bahagian Timur Sajistan iaitu di suatu daerah yang dikenali sebagai Bust.³² Manakala kumpulan al-Saffar pula bergerak di Qarnin iaitu satu kawasan yang terletak di pertengahan jalan di antara Bust dan Zarang.³³ Walau bagaimanapun, tidak ada keterangan lanjut mengenai

kejayaan yang dicapai oleh kedua-dua kumpulan di atas semasa mereka bergerak secara berasingan. Keterangan-keterangan yang kita dapati hanya tertumpu kepada membicarakan kejayaan mereka setelah wujudnya kerjasama ketenteraan di antara dua kumpulan tersebut.³⁴

Ahli-ahli sejarah tidak dapat membuktikan dengan tepat bagaimana kedua-dua kumpulan ini tiba-tiba bersetuju untuk bekerjasama dan bergabung tenaga bagi menentang kumpulan khawarij.³⁵ Tetapi suatu hal yang jelas iaitu dalam beberapa operasi menentang khawarij Yaaqub bertindak sebagai ketua tentera, manakala Salleh bertindak sebagai Amir.³⁶ Praktis seperti ini agak luar biasa bagi orang Islam pada masa itu, kerana masing-masing ingin menjadi ketua. Oleh sebab itu, memandangkan kesediaan Yaaqub untuk menjadi orang nombor dua dalam angkatan *al-Muttawwien* sedang beliau diiktiraf sebagai memiliki kualiti yang lebih baik dari Salleh sama ada dalam bidang ketenteraan atau pentadbiran,³⁷ maka dapatlah dibuat andaian bahawa Yaaqub sebenarnya mempunyai perancangan politik yang tajam. Ini terbukti bilamana beliau berjaya mengambil alih pucuk pimpinan angkatan *al-Muttawwien* daripada tangan Salleh,³⁸ tepat di ketika gerakan mereka sudah mula menempah kejayaan.³⁹

KEJAYAAN SAFFARIYAH

Sabtu, 25hb. Muharram 247, bersamaan 10hb. April, 861, adalah merupakan hari yang paling bersejarah bagi Yaaqub bin al-Laith al-Saffar, kerana pada hari itu beliau telah diisytiharkan secara rasmi oleh pengikut-pengikutnya sebagai Ketua atau Amir bagi kumpulan *al-Muttawwien*.⁴⁰ Kejayaan ini sesungguhnya, telah memberi peluang yang besar kepada “anak tukang emas dan tembaga” ini bagi memenuhi impiannya untuk memerintah negerinya sendiri.⁴¹

Sebagai ‘anak orang berada’ yang sanggup menceburkan dirinya dalam bahaya peperangan, Yaaqub sudah tentu mendapat sanjungan dan sokongan yang menggalakkan daripada masyarakatnya. Lebih-lebih lagi bila gerakan yang diceburinya itu mempunyai tujuan yang murni, pada asasnya, iaitu untuk membasmi penjenayah khawarij yang bermaharajalela dalam masyarakat. Melihat kegigihan serta kecekapan Yaaqub dalam memimpin gerakannya, ramai penduduk tempatan bersedia menceburkan diri dalam gerakan itu.⁴² Sokongan positif daripada massa telah memberi semangat yang padu kepada Yaaqub untuk meneruskan perjuangannya bagi menghapuskan saki-baki khawarij yang masih wujud di daerah mereka. Demikian, dalam tahun 248H/862M Yaaqub telah berjaya menewaskan Ammar b. Yasir,⁴³ Ketua kumpulan Khawarij dan menawan Pushang, iaitu kawasan kediaman serta pusat gerakan mereka.⁴⁴

Selepas berjaya memusnahkan sarang khawarij seperti yang tersebut di atas, Yaaqub menjadi lebih bersemangat. Tetapi kali ini bukan lagi sekadar untuk membasmi golongan penjenayah khawarij, bahkan beliau sudah bercita-cita untuk mengambil alih pentadbiran negeri Parsi keseluruhannya daripada kerajaan Tahiryah.⁴⁵ Malangnya rancangan Yaaqub ini tidak dapat diterima oleh masyarakat Sajistan yang kebetulannya terdiri daripada orang-orang Sunni.⁴⁶ Oleh yang demikian Yaaqub terpaksa mencari alternatif yang lain demi menjayakan cita-citanya itu. Barangkali, inilah suatu kesilapan besar, dari segi perancangan, yang dilakukan oleh Yaaqub sehingga menjejaskan kepopulartannya di mata masyarakat. Sikap gila kuasa yang mula merasuk fikirannya itu menyebabkan Yaaqub terlupa untuk menilai sama ada rakyat akan menyokong beliau atau tidak.

Sebagai seorang panglima perang yang berhati waja, Yaaqub tidak berputus asa meskipun rancangannya untuk merampas kuasa dari kerajaan Tahiryah ditolak oleh rakyat, khususnya golongan sunni. Untuk memberi jawapan terhadap sikap negatif golongan sunni tersebut, Yaaqub telah menjemput semua saki-baki kumpulan khawarij, yang selama ini menjadi musuhnya, untuk mengadakan kerjasama politik bagi menghadapi kerajaan Tahiryah yang berpusat di Khurasan.⁴⁷ Malah dalam satu majlis jamuan bagi merayakan 'persefahaman' itu, Yaaqub telah menganugerahkan berbagai-bagai hadiah kepada tokoh-tokoh khawarij di samping menjanjikan jawatan-jawatan tertentu kepada mereka andainya rancangan *coup d'etat* berjaya.⁴⁸ Mengikut al-Maqdisi, polisi baru yang dijalankan oleh Yaaqub ini telah menyebabkan bertambahnya bilangan orang-orang khawarij di Parsi, dan di setengah-setengah kawasan, seperti Farah dan Juwain, dianggarkan lebih daripada 50% penduduknya terdiri dari orang-orang khawarij.⁴⁹

Pencapaian kata sepakat di antara dua musuh (Yaaqub/khawarij) memanglah pelek. Tetapi dalam politik ianya benar. Dan yang lebih pelek lagi ialah kesediaan Yaaqub untuk menerima cara hidup orang-orang khawarij dengan melakukan kegiatan-kegiatan anti sosial yang selama ini beliau bermati-matian memerangnya.⁵⁰ Jadi dengan melihat akan perubahan, sikap dan tindakan yang berlaku ke atas Yaaqub itu, ahli-ahli sejarah menjadi serba salah untuk menentukan sama ada Yaaqub seorang sunni atau khawarij.⁵¹ Maka berdasarkan kenyataan ini, mungkin tidak salah kalau kita katakan bahawa Yaaqub sebenarnya tidak menghayati mana-mana aliran mazhab.⁵² Sebaliknya, ia adalah seorang politikus yang profesional⁵³ dan bersedia melakukan apa sahaja yang boleh memberi pulangan yang baik buat dirinya.

Operasi pertama yang dilakukan oleh Yaaqub setelah termetrinya perjanjian kerjasama dengan golongan khawarij ialah menyerang wakil gabenor Tahiryah di Herat serta menawan kota tersebut pada

253H/867M.⁵⁴ Dua tahun kemudian, 255H/867M, beliau telah berjaya menawan kota Kirman, dan seterusnya menakluki Fars pada tahun 257H/871m.⁵⁵ Kejayaan terbesar bagi Yaaqub ialah dalam tahun 259H. (bulan Shawal) bilamana beliau berhasil menawan Khurasan yang merupakan pusat pentadbiran bagi kerajaan Tahiriyyah.⁵⁶ Dengan kejayaan ini, maka seluruh wilayah Parsi, boleh dikatakan, telah dapat dikuasai oleh Yaaqub. Kejayaan total yang dicapai oleh Yaaqub dalam masa yang begitu singkat (lebih kurang satu dekad sahaja) telah menampilkan satu lagi nama iaitu "Saffariyah" dalam senarai kerajaan-kerajaan kecil Islam yang memerintah secara autonomi di dalam Empayar Islam.⁵⁷

Terlalu banyak kejayaan selalunya menjadikan seseorang itu bertambah rakus. Demikianlah halnya dengan Yaaqub. Kecemerlangan politik yang dicapainya itu telah menyebabkan beliau tidak merasa puas dan menginginkan kuasa yang lebih besar. Al-Tabari melapurkan bahawa sebaik sahaja berjaya menawan kota Khurasan, maka pada awal tahun 262H/875M, Yaaqub telah meminta kepada khalifah al-Mu'tamid (khalifah Abbasiyyah yang ke lima belas) di Baghdad agar mengesahkan beliau sebagai "Amir" di Khurasan serta mengiktiraf institusi Saffariyah sebagai kerajaan yang sah (*de facto*) di wilayah Parsi.⁵⁸

HUBUNGAN ABBASIYAH – SAFFARIYAH

Menyedari situasi politik di Parsi yang sentiasa bergolak dan sukar untuk dihadapi oleh pihak kerajaan dengan cara yang lebih berkesan, khalifah al-Mu'tamid telah mengambil keputusan yang licin dan bijaksana. Baginda tidak terus menolak dan tidak juga menerima sepenuhnya akan permintaan Yaaqub. Apa yang dilakukan oleh Khalifah ialah baginda bersedia melantik Yaaqub sebagai gabenor di Fars dan Kirman, tetapi menolak permintaannya untuk menjadi gabenor di Khurasan.⁵⁹ Ahli-ahli sejarah tidak menyebut secara jelas kenapa khalifah bersikap demikian. Untuk mengatakan yang khalifah lebih suka kepada golongan Tahiriyyah juga tidak begitu tepat, kerana krisis pernah berlaku di antara kerajaan Tahiriyyah dengan kerajaan pusat di Baghdad.⁶⁰ Sementara itu, dari segi pentadbiran juga ternyata gabenor Tahiriyyah amat lemah serta tidak mampu untuk menjaga keselamatan wilayahnya.⁶¹

Keputusan yang diambil oleh Khalifah seperti yang tersebut di atas tentunya kurang menyenangkan Yaaqub, tetapi beliau tidak berputus asa dan terus berusaha mempengaruhi khalifah agar merestui permintaannya dengan mengirim berbagai-bagai hadiah.⁶² Di samping itu, Yaaqub juga cuba menunjukkan penghormatannya kepada khalifah dengan menulis nama baginda pada mata wang⁶³ serta mengiktiraf khalifah sebagai *Amir*

al-Mu'minin di dalam khutbah jumaat.⁶⁴ Malangnya, sikap baik yang ditunjukkan oleh Yaaqub itu tidak berhasil mempengaruhi khalifah. Sebaliknya beliau telah dipermainkan oleh khalifah dengan menawarkan satu jawatan lain yang tidak diminatinya di Baghdad⁶⁵. Melihat tindakan khalifah sedemikian, mungkin tidak salah kalau kita mengandaikan yang khalifah sebenarnya kurang yakin dengan sikap Yaaqub yang hipokrit itu, atau mungkin juga khalifah ingin menunjukkan kepada Yaaqub bahawa baginda masih kuat dan mempunyai kuasa mutlak dalam menentukan gabenornya.

Walau bagaimanapun, tindakan khalifah itu, sedikit sebanyak, telah menjejaskan hubungan di antara Saffariyah dan Abbasiyah. Yaaqub bukan sahaja kecewa, tetapi merasa begitu terhina dengan keputusan itu. Sebagai tindakan selanjutnya beliau telah memutuskan segala hubungan dengan kerajaan pusat di Baghdad serta memberhentikan pengiriman cukai dan segala sumbangan ekonomi kepada khalifah, dan sebaliknya menganggap dirinya sebagai *Amir al-Mu'minin*.⁶⁶ Lebih jauh dari itu, Yaaqub telah membuat rancangan untuk menyerang khalifah di Baghdad.⁶⁷ Tetapi di sini sekali lagi Yaaqub menghadapi masalah, sebahagian daripada tenteranya (mungkin golongan sunni) tidak bersedia untuk menentang khalifah.⁶⁸ Manakala golongan khawarij yang bekerjasama dengan beliau dulu sudah mula curiga terhadap kejujuran Yaaqub. Golongan ini mula memunggha keyakinan mereka terhadap Yaaqub apabila melihat tindak-tanduk Yaaqub yang cuba bermuka-muka dengan khalifah sebelum ini.⁶⁹ Oleh itu, sebahagian dari mereka keluar meninggalkan Yaaqub dan bergerak secara bersendirian.⁷⁰

Krisis yang berlaku di kalangan tentera Saffariyah ini memang tidak dapat tidak menjejaskan kekuatan Yaaqub. Akan tetapi, bagi pemimpin yang *ambitious* dan keras hati seperti Yaaqub sudah tentu tidak akan tunduk kepada delima seperti itu. Oleh itu, demi memuaskan hatinya, Yaaqub telah mengarahkan semua tentera yang masih setia dengannya untuk membuat persediaan bagi menyerang kota Baghdad.⁷¹ Ekspedisi pimpinan Yaaqub akhirnya berjaya sampai ke Baghdad pada awal bulan April 876 (263H) dan singgah berihat di satu kawasan yang bernama Dayr al-Aqul, terletak lebih kurang 12 batu dari kota Baghdad.⁷² Ketibaan Yaaqub dan tenteranya disambut dengan pedang terhunus oleh tentera kerajaan yang dipimpin oleh al-Muwaffaq.⁷³ Dalam pertarungan di Dayr al-Aqul ini ternyata tentera kerajaan jauh lebih gagah daripada tentera Yaaqub. Kekalahan Yaaqub ditangan al-Muwaffaq ini disifatkan sebagai kekalahan paling buruk pernah dialami oleh Yaaqub.⁷⁴

Setelah kecundang dalam percubaan *coup d'etat* itu, Yaaqub terus berundur dari Baghdad membawa hatinya yang bebal untuk didemonstrasikan kepada ketua-ketua kaum yang tinggal di sekitar kawasan perjalanan di antara Shams dan Parsi.⁷⁵ Tetapi dalam

pertempuran dengan ketua-ketua kaum ini pun dikatakan Yaaqub tidak begitu berjaya kerana tenteranya sudah tidak ramai akibat terkorban dalam pertempuran di Dayr al-Aqul, sedangkan yang ada sudah begitu lemah. Melihat keadaan ini, khalifah telah mengambil kesempatan menyerahkan pentadbiran di Parsi kepada Muhammad b. Wasil.⁷⁶ Sesungguhnya kegagalan yang terakhir ini telah memberi pukulan yang paling hebat kepada Yaaqub. Mengikut Ibn al-Athir selepas peristiwa di atas, Yaaqub telah diserang penyakit jiwa dan menolak segala nasihat doktor yang akhirnya membawa kepada kewafatan beliau pada awal bulan Shawal 265H = Jun 879M.⁷⁷

Sebelum wafat, Yaaqub telah mewasiatkan pentadbiran Saffariah kepada adiknya Amr b. al-Laith, dan ini diterima sebulat suara oleh pengikut-pengikutnya.⁷⁸ Dalam masa pentadbiran Amr, hubungan dengan khalifah Abbasiyah di Baghdad dikatakan bertambah baik. Berbeza dengan abangnya, Amr memberikan sepenuh kerjasama dengan kerajaan pusat tanpa meminta apa-apa balasan. Khalifah yang mula tertarik dengan sikap Amr yang sederhana itu, akhirnya bersedia melantik beliau sebagai gabenor wilayah Parsi dan kawasan-kawasan sekitarnya.⁷⁹ Selepas kewafatan Amr, kerajaan Saffariyah telah mula merosot, namun demikian ia telah berjaya mempertahankan kedudukannya di Parsi selama hampir separuh abad.⁸⁰ Amir Saffariyah yang terakhir, Muhammad b. Ali, terpaksa menyerah kalah kepada tentera Samaniyah pada 295H/911M.⁸¹ Tetapi suatu yang agak menarik, golongan Saffariyah walau bagaimanapun, masih tetap wujud dan berjaya memegang beberapa jawatan penting di peringkat daerah (local government) di bawah kerajaan Samaniyah, Ghaznawiyah, Saljuq dan Moghal.⁸²

PENUTUP

Dari apa yang telah dibincangkan di atas dapatlah diambil kesimpulan bahawa kerajaan Abbasiyah sedang menghadapi krisis yang tenat akibat daripada kelemahan dan ketidak-tegasan para khalifahnyanya dalam menjalankan pentadbiran negara. Kesilapan mereka dalam memberi kuasa autonomi kepada kumpulan-kumpulan tertentu, yang kadang-kadang ternyata tidak kompeten, bukan sahaja menyebabkan timbulnya gejala anti social dalam masyarakat tertentu, tetapi telah juga melibatkan kesetabilan negara pada keseluruhannya. Ekoran daripada kelemahan ini, maka wujudlah kumpulan-kumpulan kaum yang bertindak mengikut kemahuan sendiri, dengan tujuan untuk memenuhi kepentingan sendiri pula. Kita yakin, segala peristiwa seperti keganasan golongan khawarij dan kebangkitan golongan Saffariyah tidak akan berlaku sekiranya kerajaan yang memerintah pada masa itu benar-benar peka dan bertanggung jawab terhadap segala masalah yang berlaku di dalam

wilayah pentadbirannya. Sesungguhnya menjaga kepentingan rakyat dan keselamatan negara adalah suatu amanah yang wajib dilaksanakan oleh pemerintah.

NOTA

1. Arnold, W Thomas (Sir), *The Caliphate* (OUP, Karachi, 1966), m.s. 56.
2. Philip K. Hitti, *History of the Arabs* (London, 10th ed. rp. 1972), m.s. 288–9.
3. Bernad Lewis, Abbasids, artikel dalam *Encyclopaedia of Islam* (edisi baru), Leiden, 1979, jld. I, m.s. 17.
4. Hitti, *History* m.s. 288.
5. Saunders, J.J., *A History of Medieval Islam* (London, ulang cetak 1982), ms. 103.
6. Al-Maqdisi, Abi Zaid Ahmad b. Sahl, *Al-Badu wa al-Tarikh* (Parsi, 1907), Jld. VI, ms. 114-19; Cf. Spuler, Bertold., *The Muslim World* (Leiden, 1960), Part I, ms. 61–2.
7. Untuk mengetahui kawasan-kawasan yang termasuk dalam wilayah 'Shams', lihat garisan peta dalam buku *Mausu'ah Tarikh Islami* oleh Ahmad Shalaby (Cairo, cetakan ke 6, 1974), Jld. I, ms. 398, 402.
8. Shalaby, *Mausu'ah*, Jld. III, ms. 194–5, 205.
9. Lévy, Reuben, *A Baghdad Chronicle* (CUP, London, 1929), ms. 100.
10. Sourdel, Dominique, *Medieval Islam* (terjemahan J.M. Watt daripada L'Islam medieval), London, ulang cetak (pb. ed.) 1986, ms. 124–5.
11. Bosworth, Clifford Edmund, *Sistan Under the Arabs* (Rome, 1968, ms. 79).
12. Carl Brockelmann, *History of the Islamic Peoples* (London, ulang cetak 1982) ms. 135.
13. Lane-Poole, Stanley, *The Muhammadan Dynasties* (Beirut, 1966), ms. 128.
14. Al-Tabari, Abu Ja'afar Muhammad b. Jarir, *Tarikh al-Rusul wa al-Muluk* (Cairo, cetakan ke 2, tanpa tarikh), Jld. VIII, ms. 577.
15. Siddiqi, Amir Hassan, *Caliphate and Sultanate in Medieval Persia* (Karachi, 1969), ms. 61.
16. Hitti, *History*, ms. 321, 329.
17. Al-Ya'aqubi, Muhammad b. Abi Ya'aqub, *Tarikh al-Ya'aqubi* (Beirut, 1379), Jld. II, ms. 471.
18. Saunders, J.J., op. cit., ms. 10.
19. Shalaby, *Mausu'ah*, Jld. III, ms. 193.
20. Vida, G.L. Della, "Kharidjites", artikel dalam *Encyclopaedia of Islam* (Edisi baru), Leiden, 1928, Jld. IV, ms. 1075.
21. Siddiqi, *Caliphate & Sultanate*, ms. 71.
22. Sourdel, "The Abbasid Caliphate" artikel dalam *The Cambridge History of Islam* (CUP., ulang cetak, pb. ed., 1980), Jld. 1–A, ms. 129
23. Ahmad Amin, *Fajr al-Islam* (Beirut, cetakan ke II 1975), ms. 257–8.
24. Bosworth, *Sistan Under the Arab*, ms. 87
25. Ibn Abd. Rabbih, Abi Umar Ahmad, *Al-Iqd al-Farid* (Cairo, 1397), Jld. I, ms. 223–4.
26. Al-Ash'ari, Abu Hassan Ali, *Maqalat al-Islamiyyin* (Cairo, cetakan ke 2, 1405), Jld. I, ms. 157–8.
27. Shalaby, op. cit., Jld. II, ms. 234.
28. Ibn al-Athir, Izuddin Abi al-Hasan Ali, *Al-Kamil fi al-Tarikh* (Beirut, 1385), Jld. VII, ms. 248.
29. Al-Mas'udi, Abi al-Hassan Ali b. al-Husayn, *Muruj al-Dhahab* (Cairo, cetakan ke 4, 1385, Jld. IV, ms. 200; lihat juga *Ibid*, ms. 248.
30. Al-Isfahani, Abu Abdullah Hamzah, *Tarikh Sini Muluk al-Ard wa al-Anbiya* (Beirut, 1961). ms. 169.

31. Al-Zarkali, Khairuddin, *Al-A'lam* (tanpa tarikh & tanpa penerbit), cetakan ke 3, Jld. IX, ms. 265.
32. Bosworth, C.E., *Sistan Under the Arabs*, ms. 113.
33. Siddiqi, A.H., "Caliphate and Kingship in Mediaeval Persia", artikel dalam *Islamic Culture*, (Hyderabad, 1936), Jld. X, ms. 97.
34. Frye, N. Richard, *The Golden Age of Persia* (London, ulang cetak 1977), ms. 195.
35. Bosworth, C.E., *op.cit.*, ms. 113
36. *Ibid*, ms. 113.
37. Al-Mas'udi, *Muruj*, Jld. IV, ms. 202.
38. Sykes, Percy (Sir), *A History of Persia* (London, 1963), Jld. II, ms. 16.
39. Bosworth, *op. cit.* ms. 117.
40. *Ibid*, ms. 118.
41. Bosworth, C.E., "The Tahirids and Saffarids", artikel dalam *The Cambridge History of Iran*, Jld. IV, ms. 109.
42. Ibn al-Athir, *al-Kamil*, Jld. VII, ms. 65.
43. Bosworth, The Tahirids, dlm. *The Cambridge History of Iran*, IV, ms. 110.
44. *Idem*, *Sistan Under the Arabs*, ms. 37.
45. Ibn al-Athir, *op.cit.*, ms. 185.
46. Kebanyakan orang Sunni masih tetap menganggap khalifah dan wakilnya (gabenor) yang memerintah di wilayah autonomi sebagai kerajaan yang sah dan tidak mungkin diderhakai. Mereka menyokong Yaaqub semata-mata untuk menghapuskan khawarij, dan bukannya untuk menentang khalifah atau wakilnya. Oleh itu, bila Yaaqub cuba menunjukkan belangnya untuk memerangi khalifah, maka mereka menjadi serba-salah. Setengahnya bersedia mengikut Yaaqub kerana inginkan harta rampasan tetapi sebahagian darinya telah menukar haluan dan menyertai golongan kerajaan.
47. Frye, R.N., *The Golden Age of Persia*, ms. 195.
48. Bosworth, the Tahirids, dlm. *The Cambridge History of Iran*, IV, ms. 110.
49. Al-Maqdisi, Abu Abdullah Muhammad, *Ahsan al-Taqaqum fi Ma'rifat al-Aqalim* (Leiden, 1906), ms. 306.
50. Al-Zarkali, *al-A'lam*, Jld. IX, ms. 265.
51. Bosworth C.E., *The Islamic Dynasties* (Edinburgh re. ph. ed., 1980), ms. 104; Lihat juga Frye, *The Golden Age*, ms. 195. Barangkali perlu juga disebut di sini bahawa terdapat satu kumpulan khawarij yang bergerak di dalam wilayah Islam dikenali sebagai "Saffariyah" dan perkataan Saffariyah ini juga diambil dari nama ketuanya iaitu Ziyad b. al-Asfar. Untuk detil lihat, Al-Baghdadi, Abd. al-Qahir, *al-Farq Bayn al-Firq* (Beirut, cetakan ke 5, 1402), ms. 70-2.
52. Ini terbukti bila Yaaqub, pada suatu ketika, telah menyerang qafilah perdagangan yang melintasi kawasan mereka dengan menggunakan slogan orang-orang khawarij. Lihat Bosworth, *Sistan Under the Arabs*, ms. 112-3.
53. Al-Mas'udi, *Muruj*, Jld. IV, ms. 202.
54. Ibn al-Athir, *al-Kamil*, Jld. VII, ms. 185; Bandingkan al-Tabari, *Tarikh*, Jld. IX, ms. 507.
55. Ibn al-Athir, *op.cit.*, ms. 191, 247.
56. *Ibid*, ms. 263.
57. Untuk mengetahui senarai kerajaan autonomi dalam zaman Abbasiyah, lihat Stanley Lane-Poole, *The Muhammadan Dynasties*, Edinburgh, 1967.
58. Al-Tabari, *Tarikh* Jld. IX, ms. 516.
59. Abul-Fida', Ibn Kathir, *al-Bidaya wa al-Nihaya* Beirut, cetakan ke 2, 1977), Jld. XI, ms. 28.
60. Bosworth, The Tahirids, dlm. *The Cambridge History of Iran*, Jld. IV, ms. 95; Siddiqi, *Caliphate & Sultanate*, ms. 58.
61. Ibn al-Tiqtaqa, Muhammad b. Ali, *al-Fakhr fi al-Adab al-Sultaniyah wa al-Duwal al-Islamiyah* (Beirut, 1386), ms. 243.

62. Abul-Fida', *op.cit.*, ms. 15.
63. Frye, *The Golden Age of Persia*, ms. 196.
64. Siddiqi, *Islamic Culture*, Jld. X, 1936, ms. 98.
65. Frye, *op. cit.*, ms. 197.
66. Al-Tabari, *Tarikh*, Jld. IX, ms. 518.
67. Ibn al-Athir, *al-Kamil*, VII, ms. 290.
68. Bosworth, The Tahirids, dlm. *The Cambridge History of Iran*, IV, ms. 116.
69. Lihat di atas, ms. 16.
70. Al-Tabari, *op.cit.*, ms. 515.
71. Abu al-Fida', *Al-Bidaya*, Jld. 11. ms. 38.
72. Al-Tabari, *Tarikh* Jld. 9, ms. 517.
73. Abu Ahmad al-Muwaffaq ialah saudara kepada khalifah al-Mu'tamid. Lihat *Al-Bidaya*, ms. 35.
74. Brockelmann, *History of the Islamic Peoples*, ms. 136. Al-Mas'udi mencatatkan bahawa kekalahan Yaaqub adalah disebabkan bencana kebakaran di kawasan penempatan kuda dan unta kepunyaan tenteranya yang dibakar oleh tentera-tentera kerajaan. *Muruq*, IV, 201.
75. Al-Tabari, *op.cit.*, ms. 531-2.
76. Ibn al-Athir, *al-Kamil*, Jld. VII, ms. 292.
77. *Ibid*, ms. 325.
78. *Ibid*, ms. 300.
79. Abdul Fida', *al-Bidaya*, Jld. XI, ms. 38.
80. Bosworth, *The Islamic Dynasties*, ms. 103.
81. Frye, R.N., "The Samanids", artikel dalam *The Cambridge History of Iran* (Cup, 1975), Jld. IV, ms. 141.
82. Watt, W Montgomery, *The Majesty that was Islam* (London, ulang cetak 1984), ms. 163.

Jabatan Pengajian Arab & Tamadun Islam
 Fakulti Pengajian Islam
 Universiti Kebangsaan Malaysia
 43600 UKM Bangi
 Selangor D.E.